

Ewa Danowska

"Pamirstoji mecenatyste 1792-1832 :
Donovanu Vilniaus Universiteto
Bibliotekai Knyga", Arvydas
Pacevicius, Wilno 2010 : [recenzja]

Przegląd Wschodnioeuropejski 6/1, 209-213

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

EWA DANOWSKA

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Pamirštoji mecenatystė 1792–1832. Donovaną Vilniaus Universiteto Bibliotekai Knyga, sudorytojas ir parengėjas Arvydas Pacevičius, [Vilnius:] UAB DABAexpo, 2010; 320 púsl.

Zapomniany mecenat: Księga darów przekazanych do Biblioteki Akademickiej Wileńskiej 1792–1832, ułożył i przygotował Arvydas Pacevičius, [Wilno:] UAB DABAexpo, 2010; 320 ss.

Zjawisko mecenatu znane oraz badane jest w historii zarówno Polski, jak i Litwy. Utożsamiano je jednak najczęściej z realizacją zamówień z dziedziny sztuki czy architektury – szeroko pojętą opieką nad powstawaniem dzieł sztuki. Jednakże w wydanej książce Arvydasa Pacevičiusa mamy do czynienia z mecenatem związanym z książkami, a konkretnie – pozycjami darowanymi Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego w latach 1792–1832. Taką działalność z całą pewnością można nazwać mecenatem, wzbogacającym tę zasłużoną, mającą długą tradycję uczelnię wileńską. Tym właśnie zajął się Wydawca, szczegółowo analizując zachowaną *Księgę darów*. Ustalił, że przygotowano ją i oprawiono w latach 1811–1813 – ponieważ wówczas zaistniała potrzeba spisywania coraz liczniejszych darów – nie zapominając o odnotowaniu nazwiska darczyńcy, czyli mecenasa. Księgę tę spisywali i uzupełniali kolejni bibliotekarze uniwersyteccy: Kazimierz Kontrym, Aleksander Bohatkiewicz oraz Adam Jocher.

Zainteresowanie księgozbiorem wileńskiej uczelni wykazała już Komisja Edukacji Narodowej. W jednej z instrukcji z 1774 r. poleciła swemu prezesowi, biskupowi wileńskiemu Ignacemu Massalskiemu, przedstawić porządnie zrobione katalogi książek wraz z wykazem pozycji, które należy nabyć dla studentów i profesorów (Bernsztejn 1925, 15).

Imperatorski Uniwersytet Wileński rozpoczął pierwszy rok akademicki pod tą nazwą w 1803 r. Podczas przemowy w czasie sesji inauguracyjnej ks. Filip Nereusz Golański nakreślił rys uczelni, ale też Biblioteki Akademickiej i jej fundatorów oraz dobroczyńców. Ustawa uniwersytecka z 18 maja 1803 r. przewidywała 2000 rubli rocznie na utrzymanie biblioteki, z czego 500 rubli przeznaczono na wynagrodzenie dla prefekta, jego pomocnika i inne wydatki. Na zakup książek nie pozostawało zbyt wiele, porównując z potrzebną sumą wymienioną przez rektora Hieronima Stroynowskiego – 15 tys. rubli. W 1803 r. księgozbiór

uniwersytecki liczył niespełna 9 tys. dzieł, a wśród jego zasobu brakowało najnowszych prac (ibidem, 29 i nn.). Suma wyznaczona ustawą z 1803 r. na zakup książek sukcesywnie topniała wobec potrzeby innych wydatków związanych z prowadzeniem biblioteki, np. opłaceniem intrologatora. Dodać należy, że przy bibliotece istniał Gabinet Numizmatyczny w całości składający się z ofiar osób prywatnych (ibidem, 61 i nn.; Grimalauskaitė 2004, 129 i nn.).

Zatem Biblioteka Akademicka bardzo liczyła na darowizny w postaci książek, a jak wykazuje *Księga darów*, którą doskonale opracował Arvidas Pacevičius, wiele osób podeszło ze zrozumieniem do potrzeb biblioteki.

Do przekazywania darów książkowych zachęcało Kierownictwo Biblioteki Akademickiej, jak również rosyjskie Ministerstwo Oświaty, które zobowiązywało oświatowe instytucje do zaprowadzenia ksiąg darów z zapisanymi nazwiskami darczyńców. Książki przekazywano do biblioteki uniwersyteckiej, kierując się wysokim prestiżem placówki. Najbogatsze kolekcje, będące uprzednio bibliotekami domowymi, ofiarowali: profesor Wincenty Herberski (2238 woluminów przekazanych w 1827 r.), rektor Jan Śniadecki (1720 vol. w 1831 r.), profesor Jan Kanty Chodani (430 vol. w 1923 r.). Opuszczając uniwersytet z powodu prześladowania władz w 1824 r., swój księgozbiór podarował rektor Józef Twardowski. Książki ofiarowali również przedstawiciele arystokracji, jak: hrabiowie Joachim Litawor i Adam Chreptowiczowie, książę Karol Lubecki czy generał Józef Wawrzecki. Natomiast numizmaty darowali m.in. marszałek Marcin Ważyński, radca Bernard Żmijowski i biskup Andrzej Kłagiewicz. Wśród osób, od których biblioteka regularnie otrzymywała dary, znaleźli się profesor Joachim Lelewel, drukarz Antoni Marcinowski czy sekretarz Uniwersytetu Wileńskiego Leon Rogalski. Jako darczyńcy zasłużyli się też członkowie wileńskich łóż wolnomularskich: Leon Borowski, Jan Chodźko, Michał Dłuski, Ignacy Lachnicki, Mikołaj Mianowski, Jan Gwalbert Rudomina czy Jan Rustem. Ofiarodawcami były też kobiety, np. Joanna Holland-Swierzewska podarowała książki z biblioteki swego ojca Jana Dawida Hollanda, wykładowcy uniwersytetu. Pod względem typologicznym dary dzieliły się na druki – książki, periodyki, drobne druki, następnie rękopisy oraz muzealia, które trafiły do Gabinetu Numizmatycznego, jak również ozdobiły wnętrze biblioteki. Takim darem był np. portret podskarbiego nadwornego litewskiego Antoniego Tyzenhauza, ofiarowany przez Ludwika Sokołowskiego (Pacevičius 2010, 239–241).

Przyjrzyjmy się z kolei bliżej *Księdze darów* edytowanej w omawianej pozycji Arvydasa Pacevičiusa. Oprawiona jest w marokini (koźlą skórę) koloru wiśniowego, zdobiona tłoczeniami ornamentowymi złotego koloru. Po zamknięciu Uniwersytetu Wileńskiego została wywieziona do Kijowa, a na Litwę powróciła po II wojnie światowej i obecnie przechowywana jest w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie (ibidem, 239). Jak *Księga darów* wygląda, ukazuje okładka publikacji ukryta pod obwolutą omawianej pozycji.

Edycja *Księgi darów* jest bardzo staranna i przedstawiona w przemyślanej, a zarazem atrakcyjnej formie. Na kartach złotego koloru znajduje się oryginalny tekst kolejnych wpisów, obejmujących rok, nazwisko darczyńcy i tytuł ofiarowanej pozycji. Na równoległej, białej karcie zamieszczone są przypisy, czyli współczesny zapis bibliograficzny danej książki, w oryginale często zapisanej w formie skróconej lub zniekształconej. Naukowe zredagowanie źródła, włączając w to weryfikację jego tekstu, jak i zawartość przekazywanych darów, przeprowadziły Lilia Kowkiel i Iwona Pietrzakiewicz. W opracowaniu wykazu darów poświęcono wiele uwagi szczegółowej weryfikacji cytowanych publikacji, którą przeprowadzono w oparciu o wszelkie dostępne opracowania bibliograficzne.

W pierwszej kolejności zamieszczona jest treść *Księgi darów* w języku oryginału, czyli w języku polskim (ibidem, 16 i nn.). Następnie znalazło się tam tłumaczenie na język litewski, co jest zabiegiem edytora i Wydawcy bardzo słusznym, gdyż pomnaża grono czytelników. Na równoległych, kolejnych kartach umieszczone są przypisy, także w języku litewskim, objaśniające głównie sylwetki poszczególnych darczyńców czy wymienione w tekście instytucje (ibidem, 88 i nn.).

Pierwszy wpis w *Księdze darów* posiada datę: 1792 r., a odnotowany darczyńca to profesor chemii i farmacji na Uniwersytecie Wileńskim, Józef Sartoris. Profesor ofiarował 108 woluminów różnych dzieł, których katalog został osobno spisany. Następny darczyńca to biskup echineński, profesor emeryt Dawid Pilchowski, który w 1799 r. podarował 915 różnych dzieł. Ich katalog także został osobno sporządzony. Następne dary są mniej bogate, bo zawierają przeważnie jedną pozycję książkową (ibidem, 16 i nn.). Darczyńcami były nie tylko osoby prywatne, ale też instytucje, np. Szkoła Politechniczna w Paryżu, Uniwersytet Moskiewski, Petersburska Akademia Nauk, Gimnazjum Kazańskie, Uniwersytet Charkowski, Amerykańskie Towarzystwo Filozoficzne i inne (ibidem, 20 i nn.).

Kolejne daty wpisów po 1792 r., to lata: 1794, 1799, 1802. W następnych datach wpływów nie ma już luk, czyli corocznie biblioteka otrzymywała dary. Począwszy od 1813 r., pojawiają się daty dzienne przekazania daru (ibidem, 36 i nn.).

Pragnęłabym zwrócić uwagę na cenny dar uczyniony przez Tadeusza Czackiego, wizytatora szkół guberni wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej, z racji tej funkcji podległego Uniwersytetowi Wileńskiemu. Otóż w 1804 r. podarował on Bibliotece Akademickiej trzy wartościowe starodruki: *De revolutionibus orbium coelestium* Mikołaja Kopernika, wyd. w Norymberdze 1543 r. lub w Bazylei 1556 r. – tu niepodobna stwierdzić, o które wydanie chodzi, następnie *Annus Climactericus...* Jana Heweliusza, wyd. w Gdańsku 1685 r. oraz *Biblię Brzeską* z 1563 r. (ibidem, 18). Z kolei darczyńca w 1811 r. – Gimnazjum Wołyńskie w Krzemieńcu, założone przez Czackiego – figuruje jako ofiarodawca *Statutów*

Łaskiego, wydrukowanych w Krakowie w 1506 r. (ibidem, 36). Za inny cenny starodruk należy uznać *Biblię Litewską* w tłumaczeniu Samuela Bogusława Chylińskiego, wydaną w Londynie w 1660 r., a podarowaną przez Jerzego Grużewskiego (ibidem, 20), *Biblię Ostrogską* z 1581 r., dar księdza Michała Bobrowskiego (ibidem, 42), *Aratus ad Graecum...* Marka Tullisa Cicerona, druk w Krakowie 1612 r., dar Józefa Kossakowskiego (ibidem, 36). Wśród innych ciekawych darów można wymienić np. 28 listów z podpisami królów polskich, które ofiarował rejent Jan Połochowski (ibidem, 38), czy liczne medale i monety, z czasem coraz częściej pojawiające się jako darowizny (ibidem, 46 i nn.).

Arvydas Pacevičius zajął się przedstawieniem sylwetek dobroczyńców uniwersyteckiej biblioteki, często z uczelnią bezpośrednio związanych. Ich donatorską działalność omówił na tle dziejów tej uczelni. W syntetyzujący sposób przedstawił wielkość darowizny dla niej, podając także i inne źródła archiwalne poza *Księgą darów*. Wymienił również cenniejsze książkowe, i nie tylko, dary, ofiarowane periodyki oraz rękopisy i numizmaty. Przedstawił typologię darów, zatrzymując się przy obiektach najcenniejszych, tryb ich przekazywania oraz różnorodne motywacje ofiarodawców. Zaletę stanowi bogaty materiał ikonograficzny zgromadzony przez Wydawcę, a mianowicie wizerunki donatorów, ich autografy, dedykacje dla biblioteki, exlibrisy, karty tytułowe podarowanych pozycji (często z pieczęcią biblioteki), wyobrażenia monet i medali (ibidem, 160 i nn.). Pod koniec książki również zamieszczone zostały portrety dobroczyńców biblioteki, fotografie tej placówki, a także, uznane za najcenniejsze, karty podarowanych rękopisów, druków i numizmatów oraz faksymile podpisów donatorów i ludzi związanych z biblioteką (ibidem, 266 i nn.).

Jako *Dodatki* zamieszczone zostały spisy książek darowane przez rektora Józefa Twardowskiego, Karola Lubeckiego oraz nieznaną osobę – wszystkie darowizny z 1824 r. tudzież spisy numizmatów od Marcina Ważyckiego oraz Bernarda Żmijowskiego – z 1823 r. (ibidem, 224 i nn.).

Należy podkreślić, że *Pamirštoji mecenatystė 1792–1832...* w opracowaniu Arvydasa Pacevičiusa to solidna edycja tekstu źródłowego, cennego dla dziejów nie tylko Uniwersytetu Wileńskiego, ale też szeroko pojętej bibliologii. To także przemyślane i bogate wydawnictwo, o pięknej szacie graficznej. Składa się z *Przedmowy* Wydawcy (ibidem, 4 i nn.), następnie szeroko omówiony został oryginał *Księgi darów* (okładka wraz z grzbietem), będący podstawą edycji, przy dogłębnym wykorzystaniu literatury związanej z tematem, a także porównanie wileńskiej *Księgi...* z księgą darów związaną z Uniwersytetem w Tartu. Zaletę stanowi bogaty materiał ikonograficzny, towarzyszący tekstowi: liczne fotografie tomu *Księgi darów* i niektórych z zapisanych jej stron (ibidem, 6 i nn.).

Omawianą pozycję książkową zamyka streszczenie w języku angielskim (w tłumaczeniu Laimantasa Jonušysa) i polskim (tłum. Eglė Pacevičienė) (ibidem, 236 i nn.). Cennym i bardzo przydatnym dla tego wydawnictwa jest indeks

osób, sporządzony w przejrzysty sposób. W zależności od potrzeb, nazwiska są podane w wersji litewskiej, jak i polskiej. Zamieszczony został również wykaz zastosowanych skrótów, zarówno archiwów, bibliotek i muzeów, jak i zestawienie wszelkich wykorzystanych źródeł rękopiśmiennych oraz bibliografia opracowań i artykułów. Autorkami tej niezbędnej dla naukowego wydawnictwa części książki są Lilia Kowkiel i Iwona Pietrkiewicz (ibidem, 242 i nn.). Na uwagę zasługuje niezwykle staranna i piękna szata graficzna omawianej książki – znakomitej jakości reprodukcje, ściśle związane z omawianą tematyką, dopracowany układ oraz rozmieszczenie poszczególnych części składowych opracowania. Wszystko to czyni książkę atrakcyjną wizualnie. Szkoda jedynie, że nie został podany tytuł i źródło pochodzenia ryciny zdobiącej obwolutę. Dodać można, że na skrzydełkach obwoluty znajdują się informacje (w języku litewskim i w tłumaczeniu na język angielski), które w sposób literacko atrakcyjny zachęcają do bliższego zapoznania się z zawartością opracowania.

Uniwersytet Wileński przestał istnieć w 1832 r., zamknięty na mocy restryktu cara Mikołaja I z 1/13 maja. Wyodrębnione zostały wówczas dwie oddzielne uczelnie: Akademia Rzymsko-Katolicka Duchowna oraz Medyko-Chirurgiczna. Rozpoczęto przygotowywać Bibliotekę Akademicką do likwidacji, wydzielając książki dla pięciu wyznaczonych instytucji: dwóch powyżej wymienionych, ponadto Uniwersytetu Kijowskiego, Uniwersytetu Charkowskiego oraz Okręgu Naukowego Białoruskiego. Taki był koniec pieczołowicie kompletowanej biblioteki (Bernsztejn 1925, 89 i nn.).

Księga darów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego stanowi zatem element spuścizny litewskiej historii oraz kultury i jest dokumentem świadczącym o dobroczyńcach uniwersytetu. Wnosi cenny wkład do badań nad kulturalnym mecenatem na litewskich ziemiach, związanych z dziejami tej uczelni na przełomie XVIII i XIX w.

Książka *Pamirštoji mecenatystė 1792–1832. Donovanų Vilniaus Universiteto Bibliotekai Knyga* w opracowaniu Arvydasa Pacevičiausa, wydana w serii *Fontes et studia historiae Universitatis Vilniensis* jest w pełni wyczerpującą i interesującą pozycją naukową, która powinna zainteresować historyków nie tylko zajmujących się badaniem dziejów Uniwersytetu Wileńskiego, ale też i bibliologów.

Bibliografia

- Bernsztejn, M. (1925), Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie do roku 1832. Wilno.
Grimalauskaitė, D. (2004), Gabinet Numizmatyczny Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego (1803–1832). W: Wiadomości Numizmatyczne. 98/2, 129–150.
Pacevičius A. (red.) (2010), *Pamirštoji mecenatystė 1792–1832. Donovanų Vilniaus Universiteto Bibliotekai Knyga*. Vilnius.